

כ"י מציון – פרשת ויחי

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

מכון מניטו

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי
צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג', ידידיה ונגרובר ואיתי קולין (ה"ע – הערת)

הסתר הפנים שבגלות

לאידיאל בפני עצמו, סוג של 'ציפייה לשם ציפייה', מה שמשיכה את תכליתה: הישועה עצמה, שתשים קץ לציפייה.

גלות השכינה

סתימה זו של הדיבור האלוהי היא תוצאה של גלות השכינה: "רבי שמעון בר יוחאי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו – שכינה עמהן..." (מגילה כט, א).

"שכינה עמהם", כלומר – בגלות! רבי שמעון בר יוחאי רואה בכך ביטוי לחיבתם של ישראל בפני ה', והיהודים, מתוך תמימות הדתית, התרגלו לחשוב שהשכינה נמצאת בגלות במטרה להגן עליהם! אולם, האם אי פעם נתנו את הדעת על המשמעות של עולם ללא שכינה? עולם שבו השכינה נמצאת 'בגלות' מעצמה? עולם כזה הוא עולם מחוסר נוכחות אלוהית גלויה בעקבות גלותם של ישראל!

תקופה ארוכה, קרוב לאלפיים שנה, הנוצרים, בשפתם הספוגה במנטליות יוונית-רומית, האשימו את היהודים ב'רצח האל'. למרבה הפלא, הם החלו לנטוש את ההאשמה האבסורדית הזאת, שיש בה גם חילול שם שמים, לאחר השואה ולאחר שהיהודים החליטו לשים קץ לגלותם.

יעקב וישראל

"ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה... ויקברו ימי יִשְׂרָאֵל לְמוֹתָיו..." (בראשית מז, כח-כט).

וראים שבין הפסוק הראשון לשני, השם "יעקב" הופך ל"ישראל".

יעקב הוא שמו של ישראל בגלות, כפי שנאמר בעת ירידתו למצרים: "ויִסַּע יִשְׂרָאֵל... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב... אֵל תִּירָא מִכָּדָה מִצְרַיִם... (שם מז, א-ג). לעומת זאת, ראינו שהשם ישראל ניתן ליעקב בעת ששב לארץ מגלותו אצל לבן.⁷

שינוי השם במעבר בין שני הפסוקים מצביע גם הוא על הסתר הפנים שבא עם הגלות. יעקב בחר לחיות במצרים, ובעקבות כך: "ויקברו ימי יִשְׂרָאֵל לְמוֹתָיו". ויש לדייק: לא ישראל, אלא "ימי יִשְׂרָאֵל".⁸ "ישראל" יורד למחתרת, שממנה הוא יצא רק בתום הגלות.

ואכן, עם סיום הגלות הנוכחית והקמת המדינה היהודית על ידי התנועה הציונית, העם היהודי מצא שוב את שמו: **ישראל**.

פרשת ויחי חותמת את ספר בראשית. יעקב ירד למצרים כדי לפגוש את יוסף, והוא מתיישב שם עם כל משפחתו. בכך מתחילה גלותם הארוכה של העברים, שתימשך עד שמושה ישים לה קץ, כמתואר בתחילת ספר שמות.

עם סיפור מותו של יעקב, והפצרותיו של יוסף באִתּוֹ "פְּקֹד פְּקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלֵתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִצֵּה" (בראשית נ, כה), שמצטרפות לבקשתו של יעקב שלא לקבור אותו במצרים¹ – הדיבור האלוהי נפסק. הוא יתחדש רק עם יציאת מצרים, מאתיים ועשר שנים מאוחר יותר.

חשוב לציין זאת: כאשר ישראל מנותק מארצו – הדיבור האלוהי נעלם. כנראה שבגלות לא קורה כלום, למעט 'התפתחויות דמוגרפיות', שמהן ההיסטוריונים כותבים את ספרי 'תולדות העם היהודי'... וכפי שכתוב בפסוק האחרון של הפרשה הקודמת: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיַּרְבוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד" (שם מז, כז). במילים אחרות: "הם התחננו ונולדו להם הרבה ילדים". אבל אגדה יפה זו תהפוך במהרה לסיוט.

"סתומה מכל הסתומות"

רמז לסתימת הדיבור האלוהי ניתן כבר בראש פרשתנו: על פי רוב, בין פרשה לפרשה² יש בספר התורה רווח, המצייץ מעבר מנושא לנושא. חלק מהפרשות נקראות 'סתומות', מפני שהן מדברות על העולמות הנסתרים תוך תיאור של התרחשויות שבעולם הארצי. פרשות אחרות נקראות 'פתוחות', מפני שבניגוד ל'סתומות', הן מדברות על מציאות העולם כפי שהוא מצטייר בפשטות בעינינו, תוך שהן רומזות, דרך הניסוח שלהן, לסודות העולמות הנסתרים.³ אורך הרווח שונה בשני המקרים.⁴

פרשת ויחי חורגת מן הכללים הללו. היא מתחילה אחרי רווח קטן ביותר,⁵ מורגש בקושי, ועליכן היא נקראת: 'סתומה מכל הסתומות'. רש"י, המצטט את המדרש, נותן שני הסברים לתופעה זו:⁶

למה פרשה זו סתומה? לפי שכיוון שנפטר יעקב אבינו, נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם.

דבר אחר: שביקש לגלות את הקץ לבניו, ונסתם ממנו.

כלומר: יש בגלות סכנה של שחיקת זהותנו, ומתוך כך גם סכנה של סילוף תודעתנו העצמית המביא להעלמת התקווה לגאולה. במצב זה, מושג ה'ציפייה לישועה' מתרוקן מכל משמעות ממשית, והציפייה הופכת

¹ "ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו... אל נא תקברני במצרים" (בראשית מז, כט).

² וכן בין קטע לקטע (פרשייה) בתוך הפרשה (ה"ע).

³ להרחבה, ראו דברי מניטו בשיעוריו על התפילה, ברכת 'מצמיח קרן ישועה' (ברכת דוד), תחת כותרת המשנה 'פרשה סתומה ופתוחה', המופיעים באתר מכון מניטו: "פרשה פתוחה מספרת על מה שקורה בארץ, ורומזת על השורשים של העניינים למעלה. פרשה סתומה מתארת איך זה מתרחש למעלה, בשורשים, ורומזת למטה". הקלטת השיעור והתמלול זמינים באתר מכון מניטו.

⁵ רווח של אות אחת או שתיים (ה"ע).

⁶ רש"י לבראשית מז, כח.

⁷ ראה לעיל, פרשת וישלח.

⁸ 'ימי ישראל' = הופעת שם ישראל בהיסטוריה (ה"ע).